

ARCHAEOLOGY & THE NEW TESTAMENT

I Johannesevangeliet läser vi: ”Ordet blev människa och bodde bland oss”(Joh 1:14a). Bibelns böcker gör anspråk på att berätta för oss - inte om någon skickligt ihopdiktad saga – utan om historia (frälsningshistoria). Den historiska dimensionen framgår där Bibelns berättelser är förankrade till tid och rum: namngivna platser och regenter. Det gör att den som vill förstå Bibeln bättre kan ha nytta av att med arkeologins hjälp lära känna den värld där Jesus Kristus blev människa och den värld där de första kristna levde.

I boken *Archaeology & the New Testament* försöker John McRay både ge läsaren en grundkurs i arkeologi och samtidigt berätta om forskning som rör platser, personer och företeelser i anknytning till Nya testamentet. McRay skriver i förordet att om ”it stimulates its readers to further research, reflection and respect for the Word of God, it will have fulfilled its author’s hopes”¹. Och jag anar en bakomliggande varm kristen tro – som inte ser vetenskapens problematiserande funktion som ett hot, utan som möjligheter till fördjupning. Målgruppen för denna volym är exegeter och McRay är högt skolad inom exegetikens område. Särskilt diskuterar han översättningsfrågor där arkeologiska fynd belyser Nya testamentets grundtext. *Archaeology & the New Testament* kom ut 1991 men trycktes om i upplaga med mjuk pärm 2008. Forskningsläget löper alltså bara fram till ca 1990 – och boken känns ibland lite gammal när de mest sentida fynden gjordes under 1980-talet. Men när man väljer att ge ut denna titel i nytryck 2008, av ett akademiskt förlag, resonerar jag att den fortfarande borde vara någorlunda relevant för forskningsläget vid tiden för omtrycket.

McRay berättar i introduktionskapitlet om arkeologisk metod, dateringsmetoder, strateografi och arkeologins begränsningar. En av de mest tillförlitliga dateringsmetoderna tar tillvara på det faktum att man vid platser där människor har vistats brukar hitta stora mängder keramik. Bruksföremål bestod ofta av keramik. De hade kort användningstid och slängdes sedan bort. Den användes dessutom i olika kvalitéer av alla samhällsklasser. Keramikens formgivning, inte minst oljelamporna, ändrar utseende med olika epoker och har olika lersammansättning beroende på varifrån leran kommer. På så vis fungerar keramik som utmärkt dateringsmetod.²

¹ McRay, John (2008), s. 14.

² McRay, John (2008), s. 30f.



Kanaaneisk lampa, bronsålder år 3000 f Kr - **Herodiansk lampa**, år 63 f Kr – 324 e Kr
hellenistisk tid **Bysantinsk lampa**, år 324-640 e Kr

I anslutning till bilderna kan nämnas att oljelamporna har utvecklats från den tidiga bronsålderns funktionella grunda skålar/diskar till att få pip, påfyllningshål och handtag samt ornament och dekor, från och med bysantinsk tid.

I avdelningen om strategiförklarar termen ”*Tel*”, som ofta ingår platsnamn i Israel (t ex Tel Megiddo). På hebreiska betyder det styrka, kulle eller hög. En *Tel* är en kulle eller ett slags stor hög som har bildats eller byggts på av ackumulerat material från ombyggnationer under mångtusenårig mänsklig närvaro.³ I Sverige finns knappast platser/städer som varit tätt bebyggda i tusentals år, som är fallet i Mellanöstern.

Nästa kapitel behandlar standardtyperna för hellenistiska respektive romerska städer: hur dessa var planerade, offentliga byggnader (särskilt ingående presenteras de grekiska och romerska badhusen med sina olika tempererade rum och system för golvvärme), städernas vattensystem med akvedukter och fontäner, teatrar och amfiteatrar. Städerna framstår som mycket välplanerade och ”moderna”.

De flesta synagogorna i Israel är från trehundralet e Kr och senare. En förklaring till att bara enstaka äldre synagogor har hittats är att den judiska befolkningen hade otillräckliga ekonomiska resurser, sedan revolterna mot Romarriket år 66-135 e Kr, för att bygga nya synagogor. Några av de allra äldsta synagogorna man har funnit är den i Magdala, den i Gamla, i Herodium och på Massada. De två sistnämnda består av ombyggnationer av byggnader som



Burnt House, Jerusalem

³ McRay, John (2008), s. 24.



Burnt House, Jerusalem

från börjat haft andra ändamål.⁴ Synagogan i Magdala (Migdal) upptäcktes i september 2009. Den är byggd som synagoga och dateras till år 50 f Kr-100 e Kr.⁵ De första kyrkorna byggdes under kejsar Konstantins tid (år 306-337 e Kr). Innan dess hade man mötts till gudstjänst i synagogor eller i privata hem.

McRay visar hur hemmen för människor ur olika samhällseliga grupper kunde se ut. Majoriteten av de hus som har bevarats in i vår tid är av högreståndskaraktär – dessa byggde av beständiga material som sten och kvalitet som har ansetts värd att bevara. Enstaka hus tillhörande ”vanliga” människor har av händelser kommit att bevaras i gott skick. Ett sådant är ”*Burnt House*” som brändes vid Jerusalems förstörelse år 70 e Kr – men tack vare detta kom att bevaras. Huset har en storlek och en planlösning som förmodligen var ganska vanlig: tre medelstora rum, ett litet rum, ett kök, ett rituellt bad (*Miqveh*) med trappsteg ner samt en liten stenlagd innergård. I grekiska och romerska städer fanns möjlighet att bo i kvadratiska eller rektangulära kvarter (*insulae*) med butiker på gatuplan och lägenheter (*cenaculi*) högre upp. Romarna hade på tvåhundralet lärt sig att använda cement, vilket möjliggjorde att bygga flervåningshus. Detta var den boendemöjlighet som stod flest vanliga människorna till buds. Lägenheterna var mycket enkla, mörka och trånga. Det fanns inget naturligt ljusinsläpp - bara stora öppna fönster som man hängde över med textilier eller skinn. Detta innebar att det blåste rätt in i lägenheten samt att dessa förhänger blev blöta och illaluktande vid regn. Ugnar och härdar fick inte användas i dessa hus pga. brandfara och de saknade centralt värmesystem. Detta gjorde dem mycket kalla och mörka. Vatten fick bäras från fontäner, brunnar och akvedukter uppför trapporna till varje lägenhet. Detta hårda slit för

⁴ McRay, John (2008), s. 66f.

⁵ Flower, Kevin (2009). *Ancient synagogue found in Israel*.

att få vatten hindrade de boende från att upprätthålla god hygien. Det fanns allmänna toaletter för den som kunde betala den lilla entréavgiften. Där man kunde sitta tillsammans, bredvid varandra på långa stenbänkar med hål i, och samtala.⁶



Ashlar-stenar i östra muren, vid Huldaportarna.

McRay berättar om Herodes den Stores byggnadsprogram, om särskilda drag i den herodianska arkitekturen, om Herodes som en genial och uppfinningsrik byggherre med känsla för skönhet och lyx.⁷ Mest karaktäristiskt i Herodes byggnationer kan anses vara de så kallade *ashlar*-stenarna. För den som är ovan att datera stenkonstruktioner kan förekomst av dessa stenar i sammanhängande strukturer (murar)

vara tydliga tecken på att byggnadsverket tillkommit under Herodes tid. Varje sten har liksom en nedslipad ram runt hela fasaden (se bild på föregående sida). De största *ashlar*-stenarna väger omkring 415 ton, vilket kan jämföras med de största stenarna i Stonehenge som väger 40 ton, och stenarna i Cheops pyramid som vardera väger omkring 15 ton. Ingen har ännu förmått besvara gåtan hur man gick tillväga för att få dessa stenar på plats, för två tusen år sedan.⁸ McRay diskuterar frågan om var på tempelplatsen som templet bör ha varit beläget. Moria berg kommer upp igenom tempelplattan på två ställen: det ena inuti Klippdomen och det andra ett trettiotal meter norr om denna, i Vindarnas kupol.

Gyllene porten, en dubbel port. Igenmurad år 1541 för att förhindra att Messias (enligt judisk tro) ska rida in denna väg.



Tempelplatsen, sedd från Olivberget (öster)

⁶ McRay, John (2008), s. 82-84.

⁷ McRay, John (2008), s. 96.

⁸ McRay, John (2008), s. 95.

McRay anger fyra argument för att den sistnämnda platsen bör ha varit platsen där det allra heligaste i templet varit beläget: 1) en port från nytestamentlig tid belägen under Gyllene porten. Denna port leder rätt upp på tempelplatsen parallellt med Vindarnas kupol. Det mest magnifika om man vill skapa en entré rakt upp till templet vore att denna ledde rakt upp till



Vindarnas kupol



Herodes den Stores borg ("Davids torn"), Jerusalem

templet. 2) Markeringar i tempelplattan, 3) en skarv i den östra muren, 4) placeringen av Vindarnas kupol. Ett motargument som McRay redovisar är att symmetrin i tempelplatsens utformning indikerar att det allra heligaste bör ha stått ovanför Klippdomens innersta.⁹

McRay menar också att Pilatus under den påsk som Jesus blev dömd, korsfäst och uppstod bör ha bott i Herodes borg, strax

innanför där Jaffaporten idag står (dvs. inte i Antoniaborgen, en soldatborg invid templet). Denna borg, som tillhör det allra lyxigaste Herodes byggde, bör ha varit mycket mer passande en romersk ståthållare än en soldatborg. Enligt evangelisten Markus ställdes Jesus inför Pilatus på *praetoret*, vilket är den romerske makthavarens residens (Mark 15:16). I Herodes palats har ett stenlagt podium hittats (*λιθοστρωτον*).¹⁰

McRay berättar om gravskicket vid Jesu tid och diskuterar särskilt de båda alternativa platserna för Jesu grav. Med den kyrkliga traditionen som huvudargument tar han ställning för den Heliga Gravens kyrka.¹¹ Författaren redogör även ingående turerna kring svepeduken från Turin, där allt utom dateringen med kol-14 talar för att den kan vara från Jesu tid.¹²

I det näst sista kapitlet följer vid med McRay på en resa runt Medelhavet, i Paulus fotspår. Här redogör författaren för arkeologin knuten till platser som nämns i Bibeln. Thessalonika var en blomstrande stad vid tiden för Paulus besök. Vid gymnasiet (träningsanläggningen för pojkar/män) i Thessalonika har arkeologer funnit en inskription som anger tre ålderskategorier. Detta hjälper bl a exegeter att tolka de grekiska orden för barn

⁹ McRay, John (2008), s. 112ff.

¹⁰ McRay, John (2008), s. 118f.

¹¹ McRay, John (2008), s. 206-216.

¹² McRay, John (2008), s. 217-220.

och ynglingar i Nya testamentet: παιδες (upp till 15 år), εφεβοι (15-17 år) och νεοι eller νεανισκοι (18-22 år).¹³

I det sista kapitlet ger McRay en orientering i den mångfald av antika dokument och handskrifter som finns i sammanhang med Nya testamentet. Han berättar olika codexars och papyrusars historia samt hur de kommit att påverka exegetiken. McRay diskuterar även hur grekiskan ser ut i äldre respektive yngre handskrifter samt skrivarna som kopierat Nya testamentet har kopierat Gudsnamnet (och framväxten av ett kristet bruk med s k Nomina Sacra). För mig innebar detta kapitel en möjlighet att bättre greppa relationer mellan olika handskrifter och äldre källkritiska grundtextsamlingar såsom *Westcott-Hort*, *Tischendorf* m fl.

För mig är den största nackdelen McRays bok hans måttssystem. Han använder inte meterskalan utan en engelsk med *feet*, *miles*, *yards* etc. Detta gör att jag har svårt att få känsla för storlekar och avstånd, vilket är mycket frustrerande. Trots detta, och att boken inte är reviderad sedan första utgivningen, är den en kanonbra fördjupning i Nya testamentets värld. Rekommenderas varmt för andra arkeologiintresserade.

KÄLLOR

- Flower, Kevin (2009). *Ancient synagogue found in Israel*. Publicerad 11 sept 2009. Hämtat 12 juni 2010 från <http://edition.cnn.com/2009/WORLD/meast/09/11/jerusalem.synagogue/index.html>
- McRay, John (2008). *Archaeology & the New Testament*. Grand Rapids: Baker Academic.

BILDER

Bilderna tillhör artikelförfattaren, förutom bilden föreställande den kanaaneiska oljelampan. Denna bild är hämtad från *Plentiful harvest*, USA, den 13 juni 2010, från

http://65.182.222.7/plentiful/home/wsmbuild/public_html/plentiful/images/oil_lamp_open_lit.jpg

Dessa anger inte att bilden skulle vara upphovsrättsskyddad.

¹³ McRay, John (2008), s. 296.